

УДК 39:[738:666.3-187](477+438+474.5+476)"19/20"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.04.1050>

ОСОБЛИВОСТІ ВИПАЛУ ДИМЛЕНОЇ КЕРАМІКИ В КІНЦІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ ст. В УКРАЇНІ, ПОЛЬЩІ, ЛИТВІ, БІЛОРУСІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Романа МОТИЛЬ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6936-0328>

кандидатка мистецтвознавства,
доцентка кафедри дизайну та основ архітектури,
Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. Бандери, 12, 79000, Львів, Україна;
старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна,
e-mail: romana_motyl@ukr.net

Статтю присвячено одному із найважливіших процесів у виготовленні димленої кераміки — випалу. Основну роль у створенні характерного чорного кольору кераміки відіграє спеціальна технологія випалювання, коли у горні шляхом щільного закриття усіх отворів створюється безкисневе середовище. Виготовлення димленої кераміки відоме у багатьох країнах світу, проте найбільше спільних рис у традиціях випалу спостерігаємо у територіально близьких землях, а саме в Україні, Польщі, Литві, Білорусі.

Отож, мета дослідження — проаналізувати і порівняти характерні для кожної з цих країн особливості випалювання димленої кераміки на прикладі діючих горнів кінця ХХ — початку ХХІ століття. Окрему увагу приділено конструкції горнів, основним етапам випалу у безкисневому середовищі, а також причинам появи чорного і сірого забарвлення на поверхні гончарних виробів. Визначено спільні та відмінні риси у випалюванні димленої кераміки України, Польщі, Литви, Білорусі.

Методологія роботи полягає у застосуванні комплексної методики, що утворюється із поєднання низки наукових методів: порівняльно-історичного, структурно-типологічного, аналітико-описового, образно-стилістичного аналізу.

Ключові слова: випал, горно, безкисневе середовище, димлена кераміка, гончарні вироби, Україна, Польща, Литва, Білорусь.

Romana MOTYL

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6936-0328>

Candidate of Arts (Ph.D), Associate Professor,
Department of Design and Architecture Fundamentals,
Lviv Polytechnic National University,
12, Bandery St., 79000, Lviv, Ukraine;
Senior Researcher Folk Art Department,
Ethnology Institute of NAS of Ukraine,
15, Svobody ave., 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: romana_motyl@ukr.net

THE PECULIARITIES OF FIRING OF SMOKED CERAMICS IN THE LATE 20th — EARLY 21st CENTURIES IN UKRAINE, POLAND, LITHUANIA, BELARUS: COMPARATIVE ASPECT

Introduction. The article is devoted to one of the most important processes in the manufacture of smoked ceramics — firing. The main role in creating the characteristic black color of ceramics is played by a special firing technology, when an oxygen-free environment is created in the kiln by closing all the holes tightly. The production of smoked ceramics is known in many countries of the world, but the most common features in firing traditions are observed in geographically close lands, namely Ukraine, Poland, Lithuania, and Belarus.

Therefore, *the purpose* of the study is to analyze and compare the peculiarities of firing smoked ceramics in each of these countries on the example of operating kilns of the late 20th and early 21st centuries. Particular attention is paid to the construction of the kilns, the main stages of firing in an oxygen-free environment, as well as the causes of black and gray coloration on the surface of pottery.

The methodology of the work consists in the application of a comprehensive methodology, which is formed from a combination of a number of scientific methods: comparative-historical, structural-typological, analytical-descriptive, figurative and stylistic analysis.

Results. Comparing the methods of firing smoky ceramics in the late 20th and early 21st centuries, it was found that potters in each of the countries represented adhere to the traditional technology, which includes the following stages: loading and heating the kiln, gradually increasing the temperature, supervising the fired products, and reaching the maximum temperature.

Conclusion. All of the unique and universal features of the smoked ceramics firing process in Ukraine, Poland, Lithuania, and Belarus affect the quality and artistic appearance of the products, and further research and preservation of the ethnic traditions of the art of ceramics production will contribute to a better understanding of the phenomenon of national identity in each country.

Keywords: firing, kiln, oxygen-free environment, smoked ceramics, pottery, Ukraine, Poland, Lithuania, Belarus.

Вступ. Димлена кераміка поширена в ряді країн світу: Бразилії, Перу, Індії, Данії, Чехії, Румунії, Угорщині та багатьох інших. Розкрити таємниці технології її виробництва намагалося чимало вчених. Дослідження проводились у сфері природничих наук, вивчалися фізичні та хімічні процеси, що відбуваються під час випалу. На цю тему у 1980 р. на Керамічному Симпозіумі, що проходив в угорському місті Надьсебі, читав лекції Ендреш Вернер [1]. Технологічними аспектами виготовлення димленої кераміки у різних країнах займалися дослідники: Роман Рейнфус [2], Ярослав Вовак [3], Євген Сахута [4], Йозеф Сабатфалбі [5], Георгій Дума [6], Бобу Флореску [7], Олександр Поверін [8] та інші. Вони досліджували хімічні особливості глини, типи печей і утворення кольору димлених виробів.

У технології виготовлення димленої кераміки чи не найважливішим є процес випалу, адже саме під час нього вироби отримують довершений вигляд і міцність: вони набувають сірого чи чорного забарвлення, водонепроникності, знижується пористість, ефектно проявляється декор, фактура черепка і силует форми. Основну роль у створенні характерного чорного кольору кераміки відіграє спеціальна технологія випалювання, коли у горні шляхом щільного закриття усіх отворів створюється безкисневе середовище [9, с. 78—93].

З огляду на територіальне сусідство, багатівікові історичні обставини і міжкультурні взаємозв'язки традиції випалювання димленої кераміки найтісніше переплелися у гончарів із західної України, східної Польщі, Литви та Білорусі.

Мета дослідження — проаналізувати і порівняти характерні для кожної з цих країн особливості випалювання димленої кераміки на прикладі діючих горнів кінця ХХ — початку ХХІ століть. Окрему увагу приділено конструкції горнів, основним етапам випалу у безкисневому середовищі, а також причинам появи чорного і сірого забарвлення на поверхні гончарних виробів. Визначено спільні та відмінні риси у випалюванні димленої кераміки України, Польщі, Литви, Білорусі.

Методологія роботи полягає у застосуванні комплексної методики, що утворюється із поєднання низки наукових методів: порівняльно-історичного, структурно-типологічного, аналітико-описового, образно-стилістичного аналізу.

Іл. 1. Початкова фаза випалу. Горно Сергія Івашківа, м. Червоноград Львівської обл. Україна, 2016 р.

Основна частина. На прикладах діяльності окремих гончарів спробуємо простежити особливості горнового випалу димленої кераміки в Україні (Сергій Івашків), Польщі (Павел Печовський), Литві (Терезе Янкаускайте), Білорусі (Дмитрій Каптура).

Гончар Сергій Івашків (1976 р. н.) з Червонограда (Україна) проводить випал димленої кераміки у наземному двокамерному горні, збудованому з цегли, а камера випалювання викладена керамічною дахівкою (іл. 1). Горн розміщений біля гончарної майстерні. Висушені й декоровані вироби майстер завантажує у завчасно розігріту піч. Викладає їх у специфічний спосіб, у різних комбінаціях, часто під кутом — з метою рівномірного доступу вогню і поширення температури та оптимального використання простору в горні. Після завантаження камери випалювання на 80% відгороджує вироби керамічною плиткою, дахівкою, утворюючи тим самим ізоляцію і можливість проходження продуктів згоряння до комина. Вступна фаза випалу триває приблизно 4 год. і розпочинається з дуже повільного і поступового — від 20 до 100°С, а згодом навіть до 300°С за годину — як підказує досвід гончаря (іл. 2).

У першій фазі випалювання використовуються соснові дрова, у наступних — дубові, аж до досягнення бажаної температури, яку гончар визначає за ступенем розжарювання виробів візуально,

Іл. 2. Горно Сергія Івашківа, м. Червоноград Львівської обл. Україна, 2016 р.

Іл. 3. Вигляд на випалені вироби у середині горна. Горно Дмитра Каганюка та Оксани Мартинович, м. Соснівка Львівської обл. Україна, 2006 р.

через щілину у неповністю закритому отворі камери випалювання. Максимальна температура сягає приблизно 960°C . Заключний етап випалу полягає у вийманні розжарених полін з топкової камери і ретельнім закритті — «запечатуванні» комина металевими пластинами і землею, у щільнім закритті топкової камери і камери випалу. Тим самим температура в печі знижується до 600°C і вирівнюється у всіх камерах, ця фаза триває близько 30 хвилин. Після цього до топки закладають соснові дрова і ущільнюють вхід до неї дошками та землею. Відтоді випал продовжується на меншому жарі у гер-

Іл. 4. Горно перед випалом. Андрій та Лідія Ульяницькі, м. Червоноград Львівської обл. Україна, 2006 р.

Іл. 5. Електрична піч для випалу димленої кераміки Євгена Лисюка, м. Червоноград Львівської обл. Україна, 2016 р.

метично закритій печі, щоб створити нестачу кисню, а отже — відновлювальне середовище, необхідне для задимлення виробів. На цьому етапі дуже важливо, щоб гази, які виникають при згоранні палива, не виділялися з горна. Завдяки щільному закриттю отворів і шпарин у печі немає доступу і виходу повітря, внаслідок чого дим та обвуглене паливо зачорнюють горщики.

Увесь процес випалу триває 12 год., а саме фаза закриття («задушення») горна, що має на меті утворення чорного кольору черепка — до 30 год. (але не може бути меншою, ніж 12 год.).

По завершенню випалу відкривають топкову камеру і швидко усувають недопалені рештки дров, відчиняють камеру випалу і після незначного вистигання — виймають вироби, а коли вони повністю охолонуть — миють під проточною водою.

Подібної технології випалу димленої кераміки, що полягає у припиненні подачі повітря до горна в заключній фазі випалу, дотримуються й інші гончарі в Україні. Дмитро Каганюк (1967 р. н.) та Оксана Мартинович (1964 р. н.) зі Соснівки випал проводять у власному, засипаному землею, двокамерному горні з вогнетривкої цегли і з двома виходами, один з яких відіграє роль комина. Для випалу використовують соснові і дубові дрова (іл. 3).

Андрій (1967 р. н.) і Лідія (1968 р. н.) Ульяницькі з Червонограда для випалу використовують двокамерне наземне горно, палять сосновими, дубовими і грабовими дровами (іл. 4).

Євген Лисюк (1955 р. н.) з Червонограда випалює димлену кераміку у збудованій власноруч електричній печі, яка додатково зміцнена конструкцією з шамотної цегли і дроту (іл. 5). Процес випалу у ній займає 5—8 годин. Для отримання чорного кольору кераміки застосовує відповідну технологію із використанням хвойної деревини у кінцевій фазі випалювання.

Гончар Володимир Кусик (1965 р. н.) з Луцька випалює вироби у горні з шамотної цегли, засипаному землею з топкою спереду і завантажувальною камерою ззаду (іл. 6). Застосовує традиційну технологію відновлювального випалу і, як паливо, — соснову деревину.

Розглянемо технологію випалу димленої кераміки у Польщі. Павел Печовський з Чорної Всі Костельної випалює димлені вироби — «сівакі» в однокамерному дводільному горні, камера випалювання якого дещо заглиблена в землю, а топка розміщена у задній частині (іл. 7). Камера випалювання має доволі велику місткість — близько 6 м³. Горно зведено із шамотної цегли, додатково укріплене бетоном і металевою конструкцією, міститься у критому приміщенні. У верхній частині горна, на висоті топки, є два отвори, призначені для відведення диму.

Підготовані до випалу твори завантажують у камеру випалу згідно зі специфічною схемою заповнення: посудини викладають одна на одну і перекладають керамічними плитками (іл. 8).

Іл. 6. Горно Володимира Кусика, м. Луцьк, Україна, 2009 р. Фото Володимира Кусика

Іл. 7. Видял горна спереду під час випалу, Павел Печовський, Чорна Вєсь Костельна, Польща, 2016 р. Фото Ярослава Вовака

Після завантаження горна отвір закривають шамотною цеглою. Процес випалу розпочинається поступовим підвищенням температури з метою підігріву випалювальної камери і випаровування рештків вологи з виробів. Для підняття температури використовують дрова листяних порід: берези, дуба. Докладання палива у перші 8 год. випалу виконується через кожні 15 хв., а потім — через кожні 20 хв. Підвищення температури відбувається в середньому на 50°С і через 23—24 год., в залежності від кількості випалюваних одиниць, досягає понад

Іл. 8. Завантаження виробів до горна, Павел Печовський, Чорна Весь Костельна, Польща, 2016 р. Фото Ярослава Вовака

Іл. 9. Випалені «сівакі» перед виходом з горна, Павел Печовський, Чорна Весь Костельна, Польща, 2016 р. Фото Ярослава Вовака

800°С [3, с. 19]. Тоді з топки виймаються рештки палаючих щіпок, а у жар закладають півтораметрові соснові поліна.

Наступним етапом є «запечаткування» горна шляхом закриття і засипання піском топки, отвора камери випалювання і двох коминів. Таке «запечаткане» горно залишають на тиждень часу, а потім розкривають і повільно виймають вироби, які після вистудження очищають водою від решток сажі (іл. 9). Гончар не використовує жодних спеціаль-

Іл. 10. Горно однокамерне тридільне, вигляд спереду, власність Казимира Юрека, Погвиздів, Польща. 2011 р.

Іл. 11. Горно однокамерне тридільне, вигляд ззаду — камера випалювання, власність Казимира Юрека, Погвиздів, Польща. 2011 р.

Іл. 12. Горно Славоміра Жолнача, Павлув, Польща. 2018 р. Фото Славоміра Жолнача

них засобів для вимірювання температури у горні впродовж всього процесу випалювання, але, попри те, завжди досягає потрібного кінцевого ефекту при кожному випалі.

Спорудив спеціальне для «сіваків» однокамерне тридільне горно з шамотної цегли і Болеслав Панек (1942 р. н.) із Залєся (Польща), у якому час від часу проводить показові випали з метою популяризації традицій димленої кераміки.

Представник гончарської династії з Погвіздова Казимир Юрек (1962 р. н.) виконує випал у наземному тридільному однокамерному горні, збудованому з шамотної цегли. Горно знаходиться під навісом, що дає можливість здійснювати випал протягом цілого року (іл. 10; іл. 11).

Вінсент Квятковський (1921 р. н.) з Павлува у 1960—1980-х рр. займався проектуванням та встановленням земляних печей для випалу кераміки. Димлену кераміку випалював у горні з білого каменю, що сприяє кращій терморегуляції [3, с. 18]. Використовував дрова і хвойних, і листяних порід: осику, тополю, рідше дуб, але перевагу надавав сосновій деревині, яка горить більшим полум'ям. Гончар Славомір Жолнач (1978 р. н.), теж з Павлува, випал проводить у викопаному в землі двокамерному горні, палить осиковими і сосновими дровами, процес випалу триває коло двох днів (іл. 12).

Виготовленням димленої кераміки у Литві займається декілька керамістів. До найвідоміших відноситься Терезе Янкаускайте (1949 р. н.). Свої твори випалює в с. Пелекішке у земляному однокамерному дводільному горні (іл. 13). Збудоване горно з шамотної цегли, квадратне в плані і вмуроване в землю (але без комина). Верхній отвір слугує для завантаження виробів і відведення диму (іл. 14). Використовує до випалу соснові дрова, що містять багато смол. Процес випалювання мисткиня проводить згідно з традиційною для Литви технологією випалу, з якою ознайомилася у 1970-х рр. у народних майстрів з Мереча. Випал проводиться без спеціальних реманентів, «на око» [1, с. 28]. У результаті її методу кераміка набуває не лише чорного кольору, а й сріблястого «металевого» відблиску. Випал складається з декількох етапів: завантаження горна декорованими і висушеними виробами; поступове прогрівання горна, від чого рештки вологи з че-

Іл. 13. Однокамерне, дводільне горно, власність Терезе Янкаускайте, Пелекішке, Алітуський повіт, Литва. 2015 р. Фото Міхала Матушика

Іл. 14. Горно у процесі випалу, власність Терезе Янкаускайте, Пелекішке, Алітуський повіт, Литва. 2015 р. Фото Міхала Матушика

репка випаровуються. Цього досягається повільним підвищенням температури, приблизно до 100° С на годину [10, с. 12].

Сам процес паління, підвищення температури і нагляд за виробами під час випалювання є надважливим чинником у випалі димленої кераміки, що напряму впливає на колір виробів. Полум'я повинно рівномірно сягати усіх посудин, як і дим у момент закриття горна. Не варто завантажувати піч на всі

Іл. 15. Вигляд на «запечатане горно», власність Терезе Янкаускайте, с. Пелекішке, Литва. 2015 р. Фото Міхала Матушика

Іл. 16. Вироби у процесі вивантаження горна, Терезе Янкаускайте, с. Пелекішке, Литва. 2015 р. Фото Міхала Матушика

Іл. 17. Горно однокамерне, дводільне у процесі випалювання, власність Ельвіри Терезе Петрайтене і доньки Рути Індрашуйте, Максимоніс, Литва. 2015 р. Фото Ярослава Вовака

100% — треба залишити місце для вільного доступу диму та повітря. Зазвичай горно заповнюють на $2/3$ її місткості [3, с. 19].

У момент досягнення температури приблизно 870°C з топки дістають недогорілі залишки дров, а на жар закладають суху сосну із великим вмістом смоли (живиці). Тоді настає так зване «запечатування» горна: камеру випалу і топку ущільнюють мохом і засипають великою кількістю піску (іл. 15). Увесь цей процес триває декілька хвилин, дуже важливо якнайшвидше перекрити доступ повітря до горна, щоб деревина, закладена в останній фазі випалу не спалахнула, а лишень тліла. Ущільнене «запечатане» горно залишають на добу, а потім обережно приступають до його «розпечатування».

У першу чергу відкривають топку і дістають рештки недопаленої деревини. Опісля відчиняють камеру випалювання та повільно виймають ще гарячі випалені вироби, які складають біля горна для остаточного вистигання і очищення від залишків сажі (іл. 16).

Терезе Петрайтене (1940 р. н.) з Максимоніс димлену кераміку випалює спорадично. Вироби мають чорне забарвлення, в окремих випадках із сріблястим відтінком. Випал проводить разом з донькою Рутою Індрашуйте в однокамерному дводільному горні, що знаходиться на подвір'ї мисткині [11, с. 6]. Застосовує традиційну технологію випалювання для своїх декоративних скульптур (іл. 17).

Алгімантас Казлаускас (1963 р. н.) — гончар і скульптор, понад 20 років займається випалом димленої кераміки в литовському с. Лішкява. Для своїх творів використовує, окрім литовської, глину з України, Чехії, Іспанії, Англії, Німеччини зі специфічним складом. Випалює кераміку у власноруч спорудженому, єдиному в околицях земляному однокамерному дводільному округлому в плані горні, розміщеному під накриттям (іл. 18; 19). Використовує дрова хвойних і листяних порід дерева, у кінцевій фазі випалювання додає багато хвойної деревини, багатої на смолисті речовини.

Вігуатас Валюшис (1950 р. н.) з містечка Леюнаї, Литва, застосовує дещо іншу, ніж інші гончарі технологію випалювання димленої кераміки. У кінцевій фазі випалу, перед ущільненням горна, він не виймає залишків неспаленого дерева з топки, а заливає її водою, закладає в неї соснові дро-

Іл. 18. Округле горно до випалу димленої кераміки, власність Алгімантаса Казлаускаса, Лішкява, Литва. 2016 р. Фото Алгімантаса Казлаускаса

Іл. 19. Димлена кераміка після випалу у горні Алгімантаса Казлаускаса, Лішкява, Литва. 2016 р. Фото Алгімантаса Казлаускаса

Іл. 20. Учасники Міжнародного симпозиуму традиційної димленої кераміки (зліва направо): Вітугас Валюшис (Литва), Дмитро Каганюк (Україна), Аудріус Ґокас (Литва), Валдіс Паулінс (Латвія), Ольга Пауліна (Латвія), Лелюнай, Литва. Серпень, 2019 р.

ва і тоді ущільнює вихід піском [12, с. 142]. Таким чином, після заливки дров водою під час їхнього горіння, вироби набирають різних відтінків чорного (іл. 20).

Білоруський гончар Дмитрій Каптур (1982 р. н.) у 2013 р. переїхав з Мінська у с. Калюга, де почав професійно займатися гончарством. Традиційної технології випалювання димленої кераміки навчався в інших гончарів, а також студіював спеціалізовану літературу. Своїми силами для випалу димлених виробів спорудив двокамерне горно з шамотної цегли і під накриттям (Іл. 21). Дмитрій Каптур

Іл. 21. Кінцева фаза підвищення температури у горні, Дмитрій Каптур, Калюга, Білорусь, 2016 р. Фото Ярослава Вовака

є чи не єдиним із гончарів, хто використовує прилади для замірювання температури і згідно з ними контролює процес випалу та дотримується технологічного режиму.

Після завантаження горна гончар частково закриває камеру випалювання, залишаючи незначні щілини для відведення диму. До випалу використовує соснові, березові, букові і дубові дрова у різних пропорціях, не надаючи особливого значення породі деревини. У момент досягнення бажаної температури — 920—940°С — повільно і поступово знижує її до 650°С, виймаючи недопалені щіпки дере-

Іл. 22. Після випалу, горно Дмитрія Каптура, Калюга, Білорусь, 2016 р. Фото Ярослава Вовака

Іл. 23. Горно Тамари та Віктора Тромза, Брест, Білорусь
вину. На черзі процес «запечаткування» горна, який передбачає завантаження до топки довгих півтора-метрових тонких полін хвойного дерева, коров'ячого лайна і соломи та ущільнення камери випалювання коров'ячим лайном та соломною. Одночасно перекриваються усі отвори — їх закривають бляшаними пластинами і засипають товстим шаром землі, тим самим унеможливаючи вихід диму і доступ повітря. Процеси, пов'язані із досягненням необхідної температури в камері випалювання тривають приблизно 9 годин. Цей час залежить від атмосферних умов, сухості і сорту дерева, а також кількості і розміру виробів та їх щільності укладання у горні.

Горно залишається «запечатаним» впродовж 32—33-х год., після чого настає повільне його від-

криття шляхом часткового відчинення топки і камери випалу, а ще через 2 год. витягують неспалені залишки соломи та лайна. Тоді відбувається цілковите відкриття отворів у горні і ще гарячі вироби дістають для остаточного вистигання (іл. 22). Кінцева стадія полягає в усуненні залишків сажі за допомогою води.

Відповідну технологію для випалу димленої кераміки використовують й інші гончарі з Білорусі, напр. Тамара і Віктор Тромза (обоє 1985 р. н.) з Бреста. Вони випалюють вироби у наземному горні з шамотної цегли, додатково укріпленому бетоном. У задній частині горна є комин. Камера випалювання міститься між топкою та комином, а завантажують вироби зверху. Камера випалювання зачиняється засувкою, виконаною зі сталі. Горн є утеплений мінеральною ватою (іл. 23).

Гончар Олег Капуста (1968 р. н.) зі с. Шелевщина єдиний у Білорусі, хто випалює димлені вироби за допомогою електричної печі, застосовуючи при цьому власну технологію випалювання.

Висновки. Ознайомившись із процесом та етапами випалу димленої кераміки у кінці ХХ — на початку ХХІ ст. в Україні, Польщі, Литві, Білорусі, можна стверджувати, що гончарі кожної з цих країн у роботі застосовують традиційну для своєї місцевості технологію випалювання, оскільки більшість з них перейняли її або у батьків-дідів гончарів, або вчилися у старшого покоління майстрів.

Порівнюючи методи випалу димленої кераміки, нескладно помітити, що вони дещо різняться між собою деталями, проте основні засади випалювання є спільними. Гончарі кожної з представлених країн дотримуються традиційної технології, що передбачає такі етапи: завантаження і прогрівання горна, поступове підвищення температури, нагляд за випалюваними виробами і досягнення максимальної температури. Спільною є і головна особливість відновлювального випалу — це перекриття доступу повітря до горна у завершальній фазі. Але особливості «запечаткування» горна і сам процес задимлення є відмінними і специфічними як у кожній з країн, так і в практичній діяльності кожного окремо взятого майстра. Унікальністю відзначається методика гончаря з Литовського містечка Лелюнаї Вітуатаса Валюшиса, який перед ущільненням горна не виймає залишків неспаленого дерева з топки

(як це робить більшість майстрів), а заливає її водою, вкладає в неї соснові дрова і тоді засипає вихід піском. Зауважимо, що сосновій деревині як паливу на завершальній фазі випалу надають перевагу практично всі гончарі, оскільки вона містить велику кількість смолистих сполук, які виділяють багато диму під час горіння.

Важливе значення у технології випалу димленої кераміки має конструкція горнів. Для України, Польщі, Литви, Білорусі властива різноманітність горнових будівель, що різняться типами. Двокамерні горна є більш традиційними для західної України і Білорусі, тоді як однокамерні частіше зустрічаються у Польщі та Литві. Різняться і матеріал, з якого збудоване горно — шамот, цегла, камінь; розташування — під дахом, на відкритій ділянці, розмір топкової камери, а також форма в плані — прямокутна, квадратна або куполоподібна (по-різному поширюється обіг полум'я). Характерною особливістю більшості литовських горнів є відсутність комина. Польським горнам властиві досить великі розміри — камера випалювання займає до 6 м³.

Незважаючи на те, що кожен гончар використовує певний, відмінний від інших сорт глини, це не особливо впливає на результат утворення сірого чи чорного кольору димленої кераміки — важливо лише, щоб глина містила домішки заліза. Відтак, можна констатувати, що визначальна роль в утворенні кольору черепка належить саме спеціальній відновлювальній технології випалу, коли у горні шляхом закриття усіх отворів виникає безкисневе середовище. Вона є універсальною для використання в Україні, Польщі, Литві, Білорусі та низці інших європейських країн.

Отже, можна підсумувати, що найсуттєвіші відмінності у випалі димленої кераміки в Україні, Польщі, Литві, Білорусі стосуються таких характеристик як склад глини, будова і розмір горнів, різниця у самому процесі випалу (час, спосіб укладання виробів у камері, максимальна температура, завершальна фаза випалу разом із «запечатуванням» горна), а також якість, кількість і гаунок палива.

Усі ці унікальні та універсальні особливості горнового випалу димленої кераміки в Україні, Польщі, Литві, Білорусі впливають на якість і художній вигляд виробів, а подальше дослідження і збереження

етнічних традицій мистецтва виробництва кераміки сприятиме кращому розумінню феномена національної ідентичності кожної країни.

1. Werner E. «Zur Entstehung und chemischen Structur «schwarz» farbender Pigmente bei unglasierter Irdenware». *Berichte und Referate. 13 internationales Hafnerrei — Symposium, 1980*. Ed. Horst Klusch. Sibiu, 1981. P. 215—232.
2. Reinfuss R. *Garncarstwo ludowe*. Warszawa: Sztuka, 1955. 50 s.
3. Wowak Jarosław. Ceramika siwa i czarna pogranicza polskoliteńskiego. *Szkło i Ceramika*. 2014. № 6. S. 16—20.
4. Сахута Я.М. *Беларускае народнае дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва*. Мінск: Беларусь, 2001. 110 с.
5. Szabadfalvi Jozsef. *Hungarian Black Pottery*. Budapest: Corvina, 1987. 94 p.
6. Duma G. The Development of Colour on Unglazed Black Pottery with Coal Dust Added. *Epitoanyag* 12. 1962. P. 45.
7. Floera B. Floresku. *Ceramica neagra lustruita de la Marginea*. Bucurest: de Stat pentru Literatura si Arta, 1958. 75 p.
8. Поверин А. *Гончарное дело. Чернолощенная керамика*. Москва: Культура и традиции, 2002. 96 с.
9. Мотиль Р. *Українська димлена кераміка ХІХ — початку ХХІ ст. Історія. Типологія. Художні особливості*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. 208 с.
10. Matuszczyk M., Wowak J. Teresė Jankauskaitė. Czarna ceramika z Litwy. *Katalog wystawy Teresė Jankauskaitė «Czarna ceramika z Litwy»*. Wrocław: ASP 2015. 28 s.
11. Matuszczyk M., Wowak J. Elvyra Teresė Petraitienė i jej legendy opowiadane gliną. *Sylwetka I twórczość artystki. Szkło i Ceramika*. 2015. S. 6—7.
12. Мотиль Р. Міжнародний симпозіум кераміки у м. Лелюнай (Литва): традиції, мистецькі пошуки, здобутки. *Народознавчі зошити*. 2020. № 1 (151). С. 138—146.

REFERENCES

- Werner, E., & Klusch, Horst. (Ed.). (1981). «On the origin and chemical structure of «black-colored pigments in unglazed earthenware». *Reports and papers. 13 international Hafnerrei — Symposium, 1980* (Pp. 215—232). Sibiu [in German].
- Reinfuss, R. (1955). *Folk pottery*. Warsaw: Sztuka [in Polish].
- Wowak, Y. (2014). Grey and Black Ceramics of the Polish-Lithuanian Borderland. *Glass and Ceramics*, 6, 16—20 [in Polish].
- Sakhuta, Ya.M. (2001). *Belarusian Folk Decorative and Applied Arts*. Minsk: Belarus [in Belarusian].
- Szabadfalvi, Jozsef. (1987). *Hungarian Black Pottery*. Budapest: Corvina.

- Duma, G. (1962). The Development of Colour on Unglazed Black Pottery with Coal Dust Added. *Epitoanyag* 12 (P. 45).
- Floera, B., & Floresku. (1958). *Black polished ceramics from Marginea*. Bucarest: de Stat pentru Literatura si Arta [in Romanian].
- Poverin, A. (2002). Pottery. Black-polished Ceramics. Moscow: Culture and Traditions [in Russian].
- Motyl, R. (2011). *Ukrainian Smoked Ceramics of the 19th and early 21st Centuries. History. Typology. Artistic features*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Matuszczyk, M., & Wowak, J. (2015). Terese Jankauskaite. Black Ceramics from Lithuania. *Catalog of the exhibition Terese Jankauskaite «Black Ceramics from Lithuania»*. Wroclaw: ASP [in Polish].
- Matuszczyk, M., & Wowak, Y. (2015). Elvyra Terese Petraitiene and Her Legends Told with Clay. Silhouette and Works of the Artist. *Glass and Ceramics* (Pp. 6—7). [in Polish].
- Motyl, R. (2020). International Symposium of Ceramics in Lelunai (Lithuania): Traditions, Artistic Search, and Achievements. *Ethnological notebooks*, 1 (151), 138—146 [in Ukrainian].